

- kutató központ,
- a helyi közösség információs központja,
- az egyetemi hallgatók információs központja.

Könyvtárhasználati oktatás fejlesztése Japánban

A hagyományos japán egyetemi könyvtár csak kis használói csoportnak szolgált, és keveset tesz a nem-használók becsalogatásáért a könyvtárba. A világ sok részén aktív könyvtárért folyik a harc, a potenciális használók megnyeréséért. A könyvtárhasználati oktatás jelentős feladata az ilyen aktív könyvtáraknak.

A *Keio Egyetemen* folyó oktatás 200 diákot vonz évente. Az egyetem könyvtára számos útmutatót és röplapot jelentetett meg az új olvasóknak. A *Tojo Egyetemen* kísérleti információkereső tanfolyamot vezettek be a társadalomtudományi fakultáson. Az első éves hallgatóknak vezették be ezt a tanfolyamot, de úgy tűnik, hogy nem sok sikerrel, mivel a hallgatók tanulmányai főleg kötelező irodalomra alapultak. A *tokiói Yamawaki-Gakuen főiskolán* irodalomkutató tanfolyamot szerveztek. Az *Otsuma Leány Főiskolán* a könyvtár-tudományt a múzeológiai tanfolyamon belül oktatják. A könyvtárhasználati oktatást a *Technológiai Könyvtári Központ Kanazawa Intézete* nagyon fontos feladatnak tartja. Minden első éves hallgató kötelező könyvtári és információs technika tárgyú tanfolyamon vesz részt,

amely tizenöt hétig tart. Az egyéni tanulást segíti elő a számítógéppel támogatott oktató csomag. A tanfolyamon megismerkednek a hallgatók az intézet könyvtárával, az információs rendszerekkel, az osztályozási rendszerekkel, a manuális és számítógépes információkereséssel, az olvasás, a dolgozatírás és az előadás tartás technikájával.

1982-ben a *Japán Magánegyetemek Egyesületének* égisze alatt szemináriumot tartottak a könyvtárhasználati oktatásról. Az ott elhangzottakból kiderült, hogy a japán diákok a könyvtárakat barátságtalan és unalmas helynek tekintik, és az alábbi sorrendben jutnak információhoz: otthoni könyvek, könyvesboltok, barátok, könyvtárak. A könyvtárakban inkább a polcokon keresgélnek a katalógus használata helyett. Ezért fordítanak ma Japánban egyre több figyelmet a felhasználók képzésére, amelynek eredményességét az elkövetkező években elsősorban az fogja eldönteni, hogy sikerült-e az egyetemi oktatásba szervesen beépíteni.

[FJÁLLBRANT, N.: *Library-user education in Japan: recent trends in higher-education institution = Unesco Journal of Information Science, Librarianship and Archives Administration, 5. köt. 4. sz. 1983. p. 243–248.*]

(Palotai Mária)

A rubrikátorok fejlődési perspektívái

A rubrikátorok mint dokumentumrendszerező és -keresőeszközök a fejlődési perspektívái a következő területek fejlődési perspektíváitól függenek: bibliográfia, információs tevékenység, információkereső nyelvek és részben a hierarchikus osztályozó rendszerek.

Ha az információt nemcsak mint egy információs rendszer bemeneti folyamatát vagy a társadalom intellektuális tartalmát vizsgáljuk, hanem mint azon környezetnek egy elemét, amelyben végbemegy a társadalmi fejlődés, akkor el kell ismernünk, hogy az *információ-tömeg növekedési üteme* nemhogy lassulna, hanem *állandóan gyorsul*. Ezt az ütemet csak az információterjesztés hagyományos módszerei által meghatározott materiális tényezők lassítják (pl. papír). Ezeket a korlátokat az információ azonban sikerrel küzd le, mindenekelőtt az *audiovizuális eszközök és a géppel olvasható információhordozók fejlődése* révén.

Az információkereső nyelvek – mesterséges nyelvek lévén – megőrzik a nyelvek néhány fontos vonását. Ezen vonások egyike a szélsőséges konzervativizmus. A több száz éve létező nagyszámú és jól kialakított információ-

kereső nyelv együtt hierarchikus osztályozórendszerrel alkot. A deskriptoros nyelvek mindössze néhány évtizedes múltra tekinthetnek vissza.

Az egyes információkereső nyelvek fejlődését vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy fejlődésükben ellentétes tendenciák nyilvánulnak meg. Egyfelől, *minden nyelv bonyolultabbá igyekszik válni, egyre több feladatot akar ellátni*. Így pl. az ETO-t vannak, akik gépesített rendszerben kívánják használni. Másfelől, minden nyelvi rendszerrel, minden információkereső nyelvet meghatározott feladatok konkrét körülményei közötti elvégzése céljából hozzák létre. Más feladatokra való, más körülmények között történő alkalmazásuk általában gyengíti őket, aminek ellenállni igyekeznek (ebben is megnyilvánul konzervativizmusuk). Az ETO-t például egyes kurrens bibliográfiákban rubrikátorként alkalmazzák, de csak fő táblázatait, amelyek igen archaikusak és nem felelnek meg a tudomány jelenlegi állásának. Ez esetben az ETO rugalmassága, fogalomkapcsoló képessége – amely legfőbb erényét jelenti – szükségtelenné bizonyul.

Az ETO-t természetesen lehet automatizált rendszerben használni de értelmetlen, mivel a keresési költségek jelentősen megnőnek, ugyanakkor a keresés hatékonysága nem javul. És megfordítva: lehet deskriptoros nyelvet manuális rendszerben is használni, de ez esetben nem kínálja mindazt a lehetőséget, amit automatizált rendszerben.

Az információkereső nyelvek és részben a hierarchikus osztályozórendszerek fejlődése – amelyek keretében a rubrikátort is vizsgáljuk – tehát két, *dialektikusan ellentétes tendencia hatása* alatt megy végbe:

- törekvés a saját funkciók kiterjesztésére és más nyelvek funkcióinak kiszorítására,
- törekvés a saját közvetlen funkciók szűk körének teljesítésére és más nyelvekkel való együttműködésre egy rendszer keretei között.

Az első tendencia esetén a rubrikátort a *hivatkozási rendszer bonyolultabbá tételével, a hierarchia elmélyítésével* lehet tökéletesíteni. Ezeket a változtatásokat azonban csak szigorú szabályok szerint lehet végrehajtani, hogy a rubrikátorral témafigyelést lehessen folytatni és retrospektív keresést végezni. Az ilyen rubrikátort számítógépre lehet vinni. A rubrikátorok bonyolultabbá tétele azonban közvetlen feladataik (a kurrens dokumentális információk rendszerezése) végrehajtását nehezíti.

A második tendencia esetén a *nagy rendszerek céljait kell szem előtt tartani*. Ez jelentős intellektuális ráfordításokat igényel. A retrospektív keresés és a témafigyelés automatikusan folyik. Az információkeresés funkcionális hatékonyságának növelése céljából a publikációkat kulcsszavakkal és deskriptorokkal kell indexelni. Az szükséges, hogy a rendszer a kérdésre bármely keresési ismérvkombináció esetén válaszoljon.

Nyilvánvaló, hogy mindkét tendencia erőteljesen érvényesül napjainkban. Ezért a rubrikátorok mélységükben és szélességükben is fejlődni fognak. Továbbra is nemcsak tulajdonképpeni rendeltetésük szerint (dokumentumok rendszerezése és keresése, valamint információs kiadványok kialakítása), hanem referenz-állományok létrehozására, információs igények nyilvántartására, témafigyeléshez stb. is fogják őket használni. Ugyanakkor, ha egy információs szolgálat a felhasználók optimális kiszolgálására törekszik, akkor végülis arra fog törekedni, hogy optimális nyelvi eszközrendszere legyen, amelyben minden egyes nyelv csak a számára legsajátosabb funkciókat látja el és együttműködik az összes többi használatos nyelvvel. Másként fogalmazva: végső soron az információkereső nyelvek fejlődésének rendszerelméleti megközelítése lesz a meghatározó.

Ami a Szovjetuniót illeti, az elkövetkező két évtizedben a rubrikátorok száma várhatóan nőni fog. Elvben minden össz-szövetségi és központi ágazati információs

rendszer, amely önálló kiadványokat jelentet meg, saját rubrikátor kidolgozására fog törekedni. A különféle rubrikátorok egységesítését a szovjet állami automatizált tudományos–műszaki információs rendszer rubrikátorának és az információs kiadványok rubrikátorainak egységesítésével fogják elérni. Az egyes információs szervek rubrikátorai közötti kompromisszum következtében *ki fog alakulni egy egységes osztályozási rendszer, egységesíteni fogják az egyes rubrikák megnevezéseit és szabványosítani a rubrikátor építési módját*.

Az információs kiadványok rubrikátora egyre inkább referenz célokat szolgál majd. Az információs kiadványok számának növekedésével a rubrikátorok rubrikátorának terjedelme nőni fog és bonyolultsága fokozódni. *Nem kizárt, hogy a jövőben külföldi kiadványok olvadnak majd bele, aminek következtében nemzetközivé válik.* Az sem kizárt, hogy ez nemzetközi szervezetek (pl. az UNISIST) közreműködésével megy majd végbe.

Elég problematikusnak tűnik számunkra azoknak a rubrikátoroknak a sorsa, amelyeket operatív tájékoztatósi célokra hoztak létre (témafigyelés, retrospektív keresés stb.). Ezek az úgynevezett „*kiszolgálási rubrikátorok*”.

Az elmondottakból következik, hogy csaknem minden nagy információs szolgálat rubrikátora ilyen minőségben szerepel és fog is szerepelni. De *vajon kap-e ez a rubrikátortípus önálló státuszt, perspektivikus-e?* Ez sokban függ az *Átfogó Osztályozási Rendszertől* (Broad System of Ordering, BSO). Ha ilyen rendszerként egy bizonyos speciálisan kifejlesztett nemzetközi rubrikátort fogunk használni, akkor az kétségtelenül kiszolgáló rendszeri rubrikátor lesz és akkor ennek a típusnak lesznek perspektívái a továbbfejlődés szempontjából. A BSO elé tornyosuló feladatok meghatározatlansága és nagy száma azonban arra készlet bennünket, hogy kételkedjünk e projekt realitásában.

Ily módon, úgy véljük, hogy bár a rubrikátorok fejlődési tendenciái meglehetősen ellentmondásosak, fő perspektívájuk világos. *A rubrikátor mint a tudományos–műszaki információ rendszerező és kereső eszköze tökéletesedni fog és továbbra is vezető helyet fog betölteni az információs szolgáltatások nyelvi eszközeinek rendszerében.* A rubrikátorok száma és sokfélesége növekedni fog, felépítési módszereik pedig fokozatosan egységesebbé válnak. *A rubrikátorokat egyaránt használni fogják a manuális és az automatizált információs rendszerekben.*

/KODINA, L. I.: *Perspektivy razvitiâ rubrikatorov = NTI, Ser. 1. 12. sz. 1983. p. 26–27./*

(Virághalmy Ferenc)